

Marjatta Okko

Suunnittelutieteellisestä lähestymistavasta kirjastotieteen ja informatiikan tieteenharjoituksessa

Okko, Marjatta, Suunnittelutieteellisestä lähestymistavasta kirjastotieteen ja informatiikan tieteenharjoituksessa [The concept of design science within Library and information science] *Kirjastotiede ja informatiikka* 7(4): 105–111, 1988

The concepts of applied science and its sub-type design science as opposed to descriptive (basic) science are discussed in the light of a recent paper in Finnish by Ilkka Niiniluoto, who interprets library science to be a design science, i.e., a research approach that aims at strengthening library work by building up a supportive body of information. Service development is, however, dependent on the user environment which cannot be controlled by library-centered information. It is suggested that the sphere of library and information science extends from basic research across applied research into development of tools and practices.

Address: Department of Library and Information Science, University of Tampere, P.O.B 607, 33101 Tampere, Finland.

Taustaksi

Kun Ilkka Niiniluoto (1985) ensimmäisen kerran selitti kirjastotieteen suunnittelutieteeksi, vierastin tulkintaa lähinnä siitä syystä, että tuolloin kirjastotieteen ja informatiikan pienen tiedeyhteisön piirissä oli vakiintumassa käsitys yhdestä yhtenäisestä tieteestä. Keskustelua tästä asiasta oli painetussa sanassa kuitenkin hyvin vähän. Lisäksi kirjoittajat käyttävät usein vain jompaa kumpaa tieteenalanimeä.

Omissa aiemmissa kannanotoissani olin tarkastellut tieteenalaa kahtena eri painoalueena, informatiikkana (Okko 1974) ja kirjastotieteenä (Okko 1981), mutta päätynyt vähitellen yhtenäistiedekäsitykseen erityisesti siitä syystä, että tiedon tallennus ja haku ovat sekä käytännössä että tutkimuksessa kummankin jakamatton yhteisalue. Myöskään tiedontarpeiden tutkimus ei ole jompaa kumpaa, vaan yhtä.

Kun Niiniluoto (emt.) tässä yhtenäistieteeksi käsittämisen vakiintumisen vaiheessa kirjoitti

nimenomaan kirjastotieteestä suunnittelutieteenä ja kirjastotyöstä sen aisaparina, hänen sanottavansa näytti palauttavan keskustelun yhtenäistiedekäsitystä edeltävään aikaan. Pohdinnan kirjastotieteen ja informatiikan tieteenluonteesta käynnistettyä uudestaan on paikallaan tarkastella myös kysymystä tämän tieteenalan suhteesta suunnittelutiedekonseptioon. Siihen antaa aineksia myös Niiniluodon (1987) tuore tieteenfilosofinen analyysi soveltavista tieteistä.

Soveltavista tieteistä

Jo teoksessaan *Johdatus tieteenfilosofiaan* Niiniluoto (1980, s.14–15) huomautti, että tutkimuksen perinteinen jako perustutkimukseen, tavoitetutkimukseen ja kehittämistyöhön on ongelmallinen: Määritelmät ovat sekä liian tiukkoja että liian väljiä ja myös epämääräisiä.

Epäily, että perustutkimuksen malliin pohjautuvat tieteenkäsitykset eivät tee oikeutta soveltavien tieteiden erikoislaadulle sai hänet ottamaan tehtäväksi löytää perusteltu teoria siitä, mitä soveltavat tieteet ovat (Niiniluoto 1987).

Niiniluoto (emt.) tarkastelee perustutkimuksen ja soveltavan tutkimuksen eroa lähtien toisaalta niistä mittapuista (episteemisistä utiliteeteista), joiden avulla tieteellisen tiedonhankinnan edistymistä ja rationaalisuutta arvioidaan, ja toisaalta tieteellisen tiedon rakenteesta ja loogisesta muodosta. Soveltavan tutkimuksen hän asettaa näillä perusteilla perustutkimuksen ja tekniikan väliin.

Perustieteiden tehtävänä on tuottaa tieteellisen metodin avulla uutta tietoa siitä, millainen maailma todella on. Perustutkimuksen tiedolliset hyödyt ovat informaatio ja totuus tai niiden yhdistelmä totuudenkaltaisuus. Tekniikka käsitettynä kehittämistyönä ei ole arvioitavissa tiedollisten, vaan käytännöllisten hyötyjen avulla, eli tekniikan luomat artefaktit ovat enemmän tai vähemmän hyödyllisiä jonkin käyttötarkoituksen mukaan. (Niiniluoto 1987)

Soveltavalla tutkimuksella on kahdet kasvot: Uuden tiedon tavoitteluna niiden saavutuksia tulee arvioida tiedollisten hyötyjen pohjalta, toisaalta taas, kun uudella tiedolla on jokin aiottu käyttötarkoitus, saavutettua tietoa voidaan arvioida ao. alaan liittyvien käytännöllisten hyötyjen näkökulmasta. Soveltavien tieteiden piirissä esitettävien teorioiden ja lakien tulee olla riittävän helppokäyttöisiä ja yksinkertaisia, jotta ne ovat sovellettavissa aiottuun käyttötarkeutukseen. (Niiniluoto emt.)

Epäilemättä olisi hyvä kirjastojen kannalta, jos kirjastotieteen ja informatiikan tutkimus tuottaisi sovellettavaksi helppokäyttöisiä ja yksinkertaisia teorioita ja lakeja. Tämä tavoite vain on osoittautunut vaikeaksi toteuttaa, mikä suureksi osaksi johtuu siitä, kirjastolaitos on itse sisällyttänyt tehtävänsä myös kehittämisen ja uusien tekniikkojen soveltamisen.

Ajankohtaisessa kirjastotieteen ja informatiikan itseanalyysisessä keskustelussa Reijo Savolainen (1988, s.15) kuvaa tieteenalalla tehtävää tutkimusta »tiedon K&I-palvelullisen saatavuuden aktualisoitumisen ja edistämisen tarkasteluksi». Edistämisen näkökohta viittaa soveltavaan tieteseen, mutta aktualisoitumisen tarkastelu kuuluu pikemminkin perustutkimuksen alueeseen ts. uuden tiedon tuottamiseen siitä, millainen dokumentoidun tiedon ta-

voittelun ja käyttöön saamisen maailma todella on.

Järvelin ja Vakkari (1988, s.27–28) taas luonnostelevat tieteenalan omakuvaa ehdottamalla tiedon hankintaa yhtenäistäväksi näkökulmaksi. Tieteenalan tavoitteena on tällöin kuvailla, selittää ja kehittää tiedon hankintaa toteuttavia keinoja, niiden käyttöä, merkitystä ja vaikutuksia sekä keinoja käyttäville yksilöille että niitä ylläpitäville yhteisöille. Myös tästä näkökulmasta tarkasteltaessa tieteenala sisältää perustutkimusta ja soveltavaa tutkimusta.

Yritykseni yleistää Savolaisen sekä Järvelinin ja Vakkarin em. tieteenalakuvausten yhteiset piirteet johti ilmaisuun »tieteenala, joka tutkii ihmisten ja ihmisryhmien suhdetta tarjona olevaan tietoon», mitä täsmensin toisella yleistyksellä mainitsemalla tutkimuskohteeksi »em. suhteesta syntyneet ja syntyvät tiedolliset ja kulttuuriset ilmiöt» (Okko 1988). Yleistys löysi deskriptiiviset ainekset, mutta samalla kävi niin, että sen purkaminen soveltavan tutkimuksen suuntaan keräisi »perillisiä» yhtä hyvin kasvatustieteestä, kirjastotieteestä ja informatiikasta, tiedotusopista kuin tieteen tutkimuksestakin eivätkä arkisto-oppi, kognitiivinen psykologia, kulttuurintutkimus, perinnetutkimus, semiotiikka tai tietojenkäsittelyoppi osaansa vaille jäisi. Seura on toki hyvää, mutta yhden erityistieteiden omakuvan piirtäminen vaatii äskeistä yleistystä täsmällisempää liittämistä sovellusalaan.

Suunnittelutieteestä

Tarkastellessaan perustieteiden ja soveltavien tieteiden eroa lähtökohtina tieteellisen tiedon rakenne ja looginen muoto Niiniluoto (1987) ottaa käyttöön deskriptiivisen tieteen ja suunnittelutieteen käsitteet. Perustieteet kuvaavat väitelauseiden avulla todellisuuden yksittäisiä ja yleisiä piirteitä. Maailman tilan ja säännönmukaisuuksien tunteminen antaa aineksia maailmankuvan rakentamiselle sekä maailmaa koskevien tosiseikkojen ymmärtämiselle. Tässä mielessä perustieteet ovat deskriptiivisiä (Niiniluoto emt.).

Soveltavan tutkimuksen perustyyppinä on usein pidetty ennustamista (esim. käytännöllisi-

nen astronomia), mutta soveltavilla tieteillä on toinenkin funktio, nimittäin luonnollisten systeemien ja artefaktien valmistamisessa ja käsittelyssä käyttökelpoisen tiedon hankkiminen. Kyse on tiedosta, jonka tehtävänä on palvella laajassa mielessä suunnittelua tai tehostaa inhimillisiä taitoja. Tällaista tiedon tavoittelua Niiniluoto (emt.) kutsuu suunnittelutieteeksi.

Niiniluodon (1985, 1987) mukaan suunnittelutieteiden tarjoaman välineellisen tiedon perustyyppinä ovat tavoitteiden ja keinojen suhteita ilmaisevat ehdolliset lauseet, tekniset normit:

Jos haluat A:ta ja uskot olevasi tilanteessa B, sinun on tehtävä X!

Tekniset normit ovat tosia tai epätosia riippuen siitä onko X:n tekeminen tilanteessa B todella A:n saavuttamisen ehto. Siten tekniset normit voivat olla aidosti tiedon kohteita, tieteellisen tutkimuksen tuloksia. Niiniluoto (1987) huomauttaa, että tekniset normit eivät kerro millainen maailma on, oli tai tulee olemaan; sen sijaan ne kertovat millainen maailman pitäisi olla, jotta tietyt tavoitteet toteutuisivat.

Niiniluoto (emt.) toteaa myös, että deskriptiivisen ja suunnittelutieteen raja halkaisee useat tieteenalat ts. moneen tieteenalaan sisältyvä sekä deskriptiivisen että suunnittelutieteen elementtejä. Hänen esimerkkinsä ovat valaisevia: Oikeushistoria, oikeus sosiologia ja lainoppi ovat deskriptiivisiä tutkimusaloja, kun taas oikeustieteen suunnittelutieteellinen puoli paljastuu kysymyksestä »Miten oikeusjärjestystä tulisi muuttaa, jotta oikeudenmukaisuus yhä suuremmassa määrässä toteutuisi?»

Esimerkki osoittaa, miten teknisiin normeihin sisältyy tavoitteen A osalta korkeampia arvoja. Tällaisten tavoitteiden taustalla olevien hierarkisesti korkeimpien arvojen mukaan suunnittelutieteet voidaan yleensä identifioida. Tekniset normit eivät kuitenkaan ota kantaa tällaisiin tavoitteisiin, vaan keskittyvät saavuttamisen keinoihin X. Periaatteessa teknisiä normeja voidaan perustella tieteellisesti ja »arvovapaasti», mutta tutkijalla on kuitenkin moraalinen vastuu siitä, että hänen työnsä voi suoraan antaa välineitä päätöksentekijöille. (Niiniluoto 1987)

Tieteen ja käytännön suhteesta esimerkkinä alueellinen kehittyneisyys

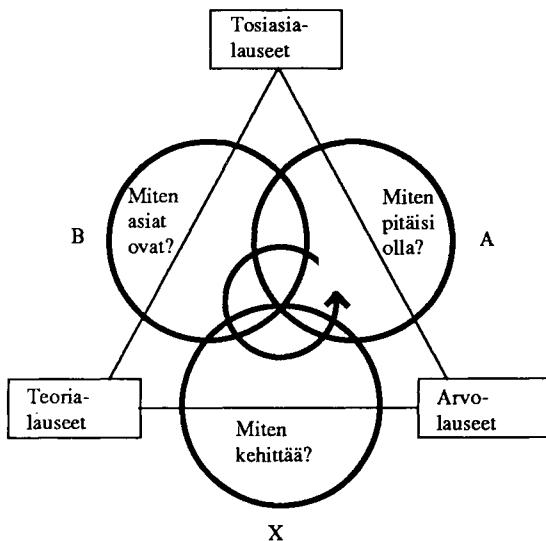
Seppo Siirilä (1987) toteaa, että tieteen ja käytännön suhde on ongelmallinen monissa erityistieteissä, jotka käsittelevät normatiivisia kysymyksiä. Siirilän tarkastelussa keskuskäsitteenä on alueellinen kehittyneisyys; käytännössä se ilmenee aluepolitiikkana. Käsitteestä on lähtenyt käytäntö, jonka tavoitteiden ja keinojen suunnittelusta ovat vastanneet parlamentaariset neuvottelukunnat sihteeristöineen ja jota koskeva päätöksenteko on tapahtunut eduskunnassa.

Koska tavoitteet ja pitkälti myös keinot on halettu pitää poliittisten päätöksentekijöiden asiana, on syvällistä tavoitekeskustelua vältetty ja erimielisyyden estämiseksi tavoitteet on lausuttu hyvin yleisellä tasolla. Tieteen antina on ollut teoreettisen välineistön ja ajattelun tuominen keskusteluun, mutta Siirilän (emt.) mukaan vaikutus on ollut »hiipivää» ideoiden ja uusien kysymysten esiin tuomista: Oman organisaatorakenteensa painosta suunnittelukoneisto ottaa helpoimmin vastaan tutkimustuloksia, jotka tukevat jo harjoitettua aluepolitiikkaa.

Tiedeyhteisön ja käytännön suunnittelun kysymyksenasettelut ja näkökulmat ovat erilaiset. Siirilä (emt.) päätyy hylkäämään »arvovapaan» tieteenihanteen. Ei riitä, hän kirjoittaa, että empiirisestä aineistosta etsitään teoriaa, joka parhaiten vastaa tosiasioita, sillä tämä johtaa helposti ajatukseen, että yleistys tosiasiallisesta maailmasta on paras mahdollinen. Siirilä nostaa tutkimuksen keskeiseksi kysymykseksi »miten asioiden tulisi olla?». Tämä näkökulma ohjaa tutkijaa valitsemaan ne muuttujat, joiden avulla vastataan kysymykseen »miten asiat ovat?»

Järvelin (1983, s.97) on kiinnittänyt huomiota vastaavaan asiaan tietotekniikan soveltamisessa: »Tietotekniikka pakottaa kysymään työympäristön tavoitteiden sijasta sitä, millainen on tavoiteltu työympäristö ja ongelmanratkaisun tavoitteiden sijasta, mitä ongelmia tavoitellaan ratkaistavaksi.»

Siirilä (1987) esittää hyvinvointisuuntautuneen aluetutkimuksen ja aluepolitiikan prosessin, jota kuvaa kuvio 1. Itse asiassa kuvio on Niiniluodon (1985, 1987) esittämän tavoitteiden ja keinojen suhteita ilmaisevan ehdollisen lau-

Kuvio 1. Tavoitteiden ja keinojen suhteita osoittava hyvinvointisuuntautuneen tutkimuksen ja käytännön prosessimalli Siirilän (1987) mukaan. Kirjaimet A, B, X viittaavat Niiniluodon (1985, 1987) muotoilemaan ehtolauseeseen.

seen kuvaus. Siksi A, B ja X on merkitty kuvioon. Suppeassa mielessä kuvio esittää käytännön kehittämistyön prosessia, mutta tutkimukseen sovellettuna siihen sisältyy Siirilän mukaan vaatimus metodologian kehittamisestä, päämäärien ja päätöksenteon kriittisestä analyysistä ja sellaisen teorian kehittelystä, joka sallii todellisuutta ja auttaa sen muuttamisessa. Kysymys »miten kehittää?» erottelee tieteen ja käytännön viime kädessä toisistaan. Tiede voi osoittaa keinoja, mutta ei tehdä valintoja käytännön puolesta.

Siirilä (emt.) ei käytä termiä suunnittelutiede.

Suunnittelutiedekäsityksen vastaanotosta kirjastotieteen ja informatiikan piirissä

Järvelin ja Vakkari (1988, s. 28) tuovat selvästi esiin käsityksensä siitä, että kirjastotiede ja informatiikka sisältää sekä deskriptiivisen tieteen että suunnittelutieteen aineksia. Savolainen (1988, s. 15) katsoo hahmottamansa tutkimuskohteen vaativan laaja-alaista, lähtökohdiltaan tieteidenvälistä tutkimusotetta eikä siihen liittyviä kysymyksiä voida selvittää »yksinomaan kirjastoinstituution sisältä tai ehdoilla

nousevan, teknokraattisesti sävyttyneeseen 'suunnittelutiede'-konseptioon tukeutuvan tutkimusintressin pohjalta.» Hän ei siis kiellä suunnittelutieteellistä lähestymistapaa sinänsä, mutta ei anna sille paljoakaan arvoa.

Kielteisimmin suhtautuu Irmeli Hovi (1988a): »... 'kirjasto' ei kirjastotieteessä ja informatiikassa ole ensisijaisesti tutkimuskohde, saati ilmiö, joka tekee tieteestä teknistä 'suunnittelutiedettä'.» Hän kuitenkin tarjoaa sekä kirjastolaitokselle että tieteelle yhteistä intressiä (päämäärää?), pyrkimyksen edistää ja toteuttaa ihmisten oikeutta tietoon. Tämän päämäärän hän myöhemmin »laimentaa» muotoon »tiedon hankinta on ihmisille ja yhteiskunnalle hyväksi» (Hovi 1988b). Irmeli Hovi menehtyi tapaturmassa saamiinsa vammoihin 2.11.1988. Monen muun hankkeen ohella hänen virittämänsä keskustelu arvopäämääristä jäi muiden jatkettavaksi.

Keskustelua tulisi todella jatkaa. Niiniluoto (1987) näet toteaa, että jokaiseen suunnittelutieteeseen voidaan liittää arvofilosofinen osalualue, joka tutkii ko. tieteen teknisten normien ehtolauseissa esiintyvää arvopäämäärää. Siirilä (1987) puolestaan painottaa »arvorelevantin» tutkimuksen ensisijaisuutta normatiivisia kysymyksiä käsittelevässä tutkimuksessa.

Vielä on syytä kiinnittää huomiota asianhaaraan, jolla on merkitystä suunnittelutiedekäsityksen vastaanoton kannalta. Niiniluoto (1987, s. 141) mainitsee, että suunnittelutieteen käsite auttaa selvittämään tieteen ja tekniikan (käytännön kehittämistyön) käsitteellistä eroa: »Jonkin ammatin 'tieteellistyminen' ei merkitse itse ammattikäytännön tai ammattitaidon muuttumista 'tieteeksi', vaan ko. toimintaa tehostavan tieteellisen tietojärjestelmän syntyä.» Siis kirjastonhoitajan ammatin »tieteellistyminen» ei merkitse kirjastotyön tai kirjastonhoitajuuden muuttumista »tieteeksi», vaan kirjastotoimintaa tehostavan tieteellisen tietojärjestelmän syntyä. Ongelmalliseksi tämän suoran sovelluksen tekee se, että kirjastotyön tulokset koituvat niiden käyttäjien (asiakkaiden) hyväksi ja hyödyksi. Kirjastotoiminnan valmiustyössä (kokoelmat, tiedon tallennus tms.) käyttäjäkunta on objekti, mutta palvelukontaktissa jokainen käyttäjä on subjekti omassa asiassaan. Mitä tarkoitetaan kirjastotoimintaa tehostavalla tieteellisellä tietojärjestelmällä?

Palvelujen kehittämisessä on kaksi puolta. Jo ko niitä tehostetaan ammattikäytännön sisäi-

sesti tai niitä kehitetään käyttäjien tiedon ja dokumenttien saannin edistämiseksi. Edellinen edellyttää kirjastotyötä tehostavaa sisäistä tietojärjestelmää, jälkimmäinen tavoite vaatii tuekseen tietoja käyttäjien tiedon hankinnasta, mistä taas ei ole mahdollista luoda tietojärjestelmää ammattikäytännön puitteissa. Kirjastotiede ja informatiikka voi luoda käsitteellistä tietojärjestelmää kirjastotyön tueksi. Ammatikäytännön keinovalikoiman ja välineiden kehittämisessä kirjastotieteellä ja informatiikalla on selkeä sovellusalue. Rajaa suunnittelutieteen ja varsinaisen kehittämistyön (»tekniikan») väli-
le on tällä taholla vaikea asettaa.

Siirilän (1987) esiin nostamalla »arvorelevantilla» tutkimuksella on sijaa myös kirjastotieteessä ja informatiikassa. Siinä ei riitä, että tekniikan normien ehtolauseissa esiintyvää arvopäämäärää tarkastellaan filosofisena kysymyksenä, vaan eriteltäväksi otetaan päämäärien liittyminen tavoitteelliseen toimintaan.

Tekniset normit viitekehyksenä

Pidän todennäköisenä, että suunnittelutiedekonseption tietty torjunta kirjastotieteen ja informatiikan yhteisössä selittyy osaksi siitäkin, että Niiniluodon esittäessä tulkintansa v. 1985 oli vireillä kunnallisten keskusjärjestöjen käynnistämä yleisten kirjastojen raationalisointiprojekti. Tosin rationalisointi ei tähtää tieteellisiin tuloksiin, mikä hyvin tiedettiin, mutta silloisessa puheenparressa korostettiin usein hankkeen tutkimuksellisuutta. Se saattoi herättää riittävästi närää ehkäistäkseen syventävän paneutumisen suunnittelutieteen käsitteeseen.

Keväällä 1988 Anna Kristiina Liukkonen sai valmiiksi pro gradu -tutkielman, jonka aiheena oli em. rationalisointitutkimus Teuvalla, siihen perustuvat kunnankirjaston kehittämishdotukset ja niiden saama vastaanotto kuntalaisten keskuudessa. Havainnollistan Liukkosen kuvaamaa tapahtumaketjua käyttämällä hyväksi teknisen normin ehtolauseetta (ks. myös kuvio 1).

Rationalisointitutkijat toimivat toimeksiantonsa mukaisesti:

Jos halutaan, että lainaussuoritteiden yksikkökustannuksia alennetaan (A) ja uskotaan, että nykyinen kustannustaso on vakaa (B), on lisättävä lainausta ja/tai alennettava organisaation sisäisiä kustannuksia (X).

Keinoiksi tehostajat ehdottivat sivukirjaston lakkauttamista ja kirjastoauton hankkimista kuntaan. Tavoitteen A taustalla on taloudellinen päämäärä: Palveluja tulee tehostaa, jotta kunta saisi panostuksestaan suurimman mahdollisen (laskennallisen ?) hyödyn.

Kirjaston taholla asetettiin tukemaan kehittämishdotusta, sillä kirjastoauton käyttöönoton tiedetään lisäävän lainausta:

Jos halutaan, että kokoelmien lainauskäyttöä lisätään (A) ja uskotaan, että nykyinen käyttö on vakiintunutta (B), on lisättävä tarjontapisteitä (eli hankittava kirjastoauto)(X).

Tavoitteen A taustalla on sivistyksellinen arvopäämäärä: Kirjojen lukeminen on ihmisille hyväksi.

Sivukirjastokyläen asukkaat eivät pitäneet ehdotuksesta ollenkaan:

Jos haluamme, että kylä pysyy hyvänä asuinpaikkana (A) ja uskomme, että nykyinen mahdollisuus saada kirjoja luettavaksi oman kylän kirjastosta on kylälle hyväksi (B), on meidän toimittava niin, että kunnanvaltuuston enemmistö asettuu tukemaan meitä (X).

Kyläläiset voittivat asiansa. Heidän tavoitteensa pitää kylä elävänä (= säilyttää sosiaalisia kontakteja edistävät toiminnot) nousi päätöksentekoa ohjaavaksi arvopäämääräksi.

Kirjastotoiminnan tietojärjestelmä osoittaa tässä riittämättömyytensä. Käyttäjiä koskevat tiedot kuvaavat heidän ja heidän kirjastopalvelujen käyttönsä määriä, ei muuta. Rationalisoijat manipuloivat näitä numeroita ja etsivät tehostamiskeinoja niiden perusteella. Kun ehdotus tuki kirjaston arvopäämäärää, se oli helppo hyväksyä, mutta käyttäjien maailmassa »kirjojen lukeminen on ihmisille hyväksi» oli vain välinearvo, joka tuki ihmisille tärkeämmän, elävän kylän arvopäämäärän saavuttamista.

Konflikti ratkaistiin riisutun mallin avulla. Sivukirjastojen varustustasoa alennettiin keskitämällä koulutettu henkilöstö pääkirjastoon ja alkamalla kutsua sivukirjastoja lukutuviksi. Näin kaikki voittivat jotain. Rationalisoijat saivat aikaan toivotun suoritemuutoksen, koska yhtälön lainaussuorite = kustannukset : lainaukset jaettava pienenä. Kirjasto sai arvovaltaa pönkittämällä pääkirjaston ammatillista osaamista. Sivukyläen asukkaat saivat pitää sosiaalisen kontaktipaikkansa. Kun vielä Anna Kristiina Liukkonen sai hyvän pro gradu -tutkielman, tarina päättyi onnellisesti.

Johtopäätöksiä ja keskustelua

Teknisen normin ehtolauseen käyttö Teuvan kirjastorationalisointihankkeen analysoinnissa antoi uutta tietoa siitä, millainen se kuntaympäristö on/voi olla, jossa yleinen kirjasto toimii. Epäilemättä monella kirjastonhoitajalla on muistitietoa samantapaisista asioista. Kirjasto-toiminnassa syntyviin tietojärjestelmiin tällainen tieto ei rekisteröidy, vaan se on koottava erikseen.

Esimerkki osoittaa, että »arvovapaa» suunniteluote voi johtaa ns. sosiaalitekologiaan ts. keinojen etsintään annetun tilan saavuttamiseksi. Tehty ehdotus palveli kunnallishallinnon varainkäytön tehostamistarpeita, mutta unohti kunnan asukkaat ja näiden tarpeet.

Nähdäkseni suunnittelutieteellisellä otteella on sija kirjasto- ja informaatiopalvelutyön sujuvuuden parantamiseen tähtäävässä selvitystyössä. Jos aiheutetut muutokset eivät muuta käyttäjien etuisina pitämiä palveluja, tilanne on hallinnassa. Päinvastaisessa tapauksessa kirjasto- ja informaatiopalvelutyön tuloksia on tarkasteltava käyttäjien tiedollisesta käyttäytymisestä ja heidän arvoasetelmistaan käsin.

Siirilän (1987) edustama »arvorelevantti» tutkimus ottaa lähtökohtansa tavoitellun tilan analyysistä. Tällainen tutkimusote ei ole uutta kirjastotieteessä ja informatiikassa: Reijo Savolainen (1985) käytti teknisen normin ehtolauseen muotoista tutkimusasetelmaa menestyksellisesti tutkiessaan kirjasto- ja informaatiopolitiikan käsitettä ja käytäntöä. Teuvan lukutupia koskeva harjoitelma viittaa myös siihen, että tällaista lähestymistapaa käyttämällä on mahdollista analysoida kirjaston ympäristöprosesseja — kirjasto osana tätä ympäristöä — ja eriyttää hyvinkin hedelmällisiä tutkimusongelmia. Siirilän malli taustoittaa myös uusien palvelumuotojen kehittämistä.

Palvelulaitoksina kirjastot ja informaatiopalveluyksiköt mukautuvat — ainakin niiden tulisi voida mukautua — ympäristössään tapahtuviin muutoksiin. Nuo muutokset eivät ole palvelulaitoksen ohjattavissa. Tämä osoittaa, että yhdistelmällä kirjastotiede ja informatiikka suunnittelutieteenä ja kirjastotyö sen tekniikkana on varsin kapea kompetenssialue. Kirjasto- ja informaatiopalvelutyön tavoitteena on tuottaa hyötyjä ympäristöön. Näiden hyötyjen tuottaminen ei välttämättä muuta kirjas-

totyötä työnä, vaan esim. työpanosten keskinäisiä painotuksia. Keinovalikoimien ja välineiden kehittäminen voi muuttaa ja usein muuttaakin työn luonnetta, mutta ei työn ympäristölle hyötyjen tuottamisen arvoperustaa.

Kirjaston tai informaatiopalveluyksikön palvelujen käyttö ei itsessään ole käyttäjän päämäärätöimintää. Esim. Mariam Ginmanin töistä nousee esiin, miten tiedon hankinta muotoutuu sen päämäärän mukaan, jonka tavoitteluun tietoja hankitaan — journalisteilla luotettavan tiedon antamiseen helposti omaksuttavassa muodossa (Ginman 1983), teollisuusjohtajilla vastuun kantamiseen yrityksen kaikinpuolisesta menestyksellisyydestä (Ginman 1987). Kirjasto- ja informaatiopalvelutoiminnaksi kutsutut järjestelyt muodostavat yhden osan ihmisten käyttämistä tiedonlähteistä (informanteista). Eri asia on, että nämä järjestelyt ovat olemassa dokumentoidun tiedon saatavuuden ja tavoitettavuuden turvaamiseksi. Se on järjestelyille asetettu päämäärä.

Niiniluoto (1987) mainitsee, että suunnittelutieteet voidaan yleensä identifioida niiden teknisissä normeissa esiintyvän hierarkisesti korkeimman tavoitteen mukaan. Hänen oikeustiede -esimerkissään se on oikeudenmukaisuus. Mikä olisi se hierarkisesti korkein tavoite, jonka mukaan kirjastotiede ja informatiikka voitaisiin identifioida suunnittelutieteenä?

Mitä jäi käteen? Jäi käsitys erityistieteestä, jota luonnehtii sille ominainen kysymyksenasettelu. Suhteessa suunnittelutieteeseen se on kuin moni muukin tiede: Siinä on deskriptiivinen ja suunnittelutieteellinen puoli. Anna arvo kummallekin.

Hyväksytty julkaistavaksi 28.11.1988.

Lähteet

- Ginman, Mariam, En modell för journalisternas informationsanskaffning; Relationen mellan informationsflöde och -substans inom olika informationsprocesser i samhället. Acta Universitatis Tamperensis Ser.A, Vol. 154. 1983.
- Ginman, Mariam, De intellektuella resurstransformationerna: Informationens roll i företagsvärlden. Abo 1987.
- Hovi, Irmeli, Kirjastotieteen ja kirjastotoiminnan yhteinen ydin. Kirjastotiede ja informatiikka 7(1): 33. 1988a.

- Hovi, Irmeli, Intressien kielipelistä, Kirjastotiede ja informatiikka 7(3): 95–96. 1988b.
- Järvelin, Kalervo, Tietotekniikan vaikutuksia työhön ja tiedonhakuun. Kirjastotiede ja informatiikka 2(3): 95–99. 1983.
- Järvelin, Kalervo, ja Vakkari, Pertti, Kirjastotiede ja informatiikka — tiedon hankinnan tiede. Kirjastotiede ja informatiikka 7(1): 18–32. 1988.
- Niiniluoto, Ilkka, Johdatus tieteenfilosofiaan; käsitteen- ja teorianmuodostus. Helsinki 1980.
- Niiniluoto, Ilkka, Kirjasto, tiede ja kirjastotiede. Kirjastopoliittisia puheenvuoroja 3, s. 5–22. 1985.
- Niiniluoto, Ilkka, Soveltavat tieteet tieteenfilosofian näkökulmasta. Suomalainen tiedeakatemia, Vuosikirja 1986–1987, s. 137–141. 1987.
- Okko, Marjatta, Informatiikka — tiedonkasvun tiede. Kanava 2(4): 217–221. 1974.
- Okko, Marjatta, Kirjastotieteen rakenteesta. Kirjastotiede ja informatiikka 1(1): 3–7. 1981.
- Okko, Marjatta, Yhtenäistiedekäsitysten yhteiset piirteet. Kirjastotiede ja informatiikka 7(3): 71–72. 1988.
- Savolainen, Reijo, K&I-politiikka: käsite ja käytäntö. Tampereen yliopiston kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen tutkimuksia 19. 1985.
- Savolainen, Reijo, Ongelmana omakuva — kirjastotieteen ja informatiikan tutkimuskohteen tematisointia. Kirjastotiede ja informatiikka 7(1): 10–17. 1988.
- Siirilä, Seppo, »Alueellinen kehittyneisyys» tieteen ja käytännön välisenä ongelmana. Suomalainen tiedeakatemia, Vuosikirja 1986–1987, s. 211–216. 1987.

Painamaton lähde

- Liukkonen, Anna Kristiina, Teuvan lukutuvat. Tampereen yliopisto, Kirjastotieteen ja informatiikan pro gradu -tutkielma. 1988.